OBSERVAȚII LINGVISTICE PE MARGINEA „ALĂUTEI ROMÂNEȘTI"

DE

G. ISTRATE

În editura „Minerva", a apărut, spre sfîrșitul anului 1970, o ediție nouă din „Alăuta românească"[1], suplimentul literar al celei dintîi gazete din Moldova, „Albina românească", sora mai mică, cu cîteva săptămîni, a „Curierului românesc", de la București, inițiat și condus de Heliade Rădulescu, începînd din aprilie 1829. După cum se vede din titlurile acestor publicații, nu era vorba de un curier *muntenesc* și de o albină *moldovenească*. Amîndouă plecau de la ambiția lăudabilă de a depăși granițele înguste ale unor provincii și de a se adresa românilor de pretutindeni. Amîndouă se găseau în slujba unor idealuri care s-ar putea rezuma, în general, prin unitate națională și culturală. Amîndouă militau pentru unire politică, pentru unificarea limbii literare și pentru desăvîrșirea acesteia.

Cînd paginile gazetelor respective n-au mai putut satisface numeroasele cerințe ale redactorilor și, mai ales, ale publicului, atît Heliade, în Muntenia, cît și Gh. Asachi, în Moldova, s-au gîndit la cîte un supliment literar, care, în intenția inițiatorilor, trebuia să pună bazele literaturii propriu-zise. Pe lîngă „Curierul românesc" a apărut „Curier de ambe sexe", iar suplimentul Albinei avea să poarte numele de „Alăuta românească".

Întîmplarea a făcut ca nici una dintre marile biblioteci din țară să nu se găsească în situația fericită de a avea colecția întreagă a acestei publicații, fapt care a dus la totala ei necunoaștere. Cele 13 numere, cîte au apărut (în anii 1837—1838) au trebuit adunate, în vederea ediției de care ne ocupăm, din trei biblioteci deosebite : cea a Academiei Republicii Socialiste România, Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu", din Iași, și Arhivele Statului Iași. Spre deosebire de „Curier de ambe sexe" și de „Dacia literară", care au fost retipărite, în cursul secolului trecut, „Alăuta românească" era citată, adesea, chiar în manualele de literatură, mai mult din auzite. Puținii specialiști, care s-au ocupat în mod direct de ea, s-au mărginit la prezentarea ei parțială, uneori a unui singur număr, din moment ce ea nu se întîlnea, în întregime, nicăieri.

Cele 13 numere întrunite pentru prima dată (sub o singură copertă), de la apariția lor, ne arată că această apariție nu se datorește unei concepții unitare. Primele opt numere poartă doar indicația „suplement la numărul.... a Albinei românești". Este vorba de numerele 21, 30, 32, 49, 88, 101, 102 din anul 1837 și 10 din 1838. Celelalte cinci au numerotare proprie și poartă fiecare data apariției (nr. 1, 1 iulie 1838 ; nr. 2, 15 iulie 1838 ; nr. 3 1 august 1838 ; nr. 4, 15 august 1838 și nr. 5, 1 sept. 1838). Primele opt numere își datoresc și inițiativa și apariția întemeietorului „Albinei", lui Gheorghe Asachi ; în celelalte cinci se resimte spiritul înnoitor imprimat de tînărul M. Kogălniceanu, întors recent de

[1] Ediție facsimilată urmată de transcrierea textului, glosar și indice de Cornelia Oprișanu. Prefață de Al. Andriescu.

BDD-A1506 © 1972 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:17 UTC)

la studii din străinătate. Dar acest spirit înnoitor rămîne mai mult pe planul intenției decît al realizării din moment ce în septembrie 1838 revista avea să fie suprimată de cenzură. Din această cauză ea n-a putut avea un rol hotărîtor în problemele limbii și ale literaturii, cum a avut „Curier de ambe sexe" în Muntenia. N-a avut nici răgazul necesar să pregătească terenul pentru viitoarea „Dacie literară" (1840), cea mai frumoasă revistă românească în epoca noastră de pionierat. De-abia dacă M. Kogălniceanu a avut răgazul să se gîndească la profilul ei viitor.

Pe lîngă perioada scurtă în care a apărut, „Alăuta românească" a mai avut neșansa de a nu aduna nume mari în paginile ei. În afară de cîteva încercări de mai mică importanță, ale lui Negruzzi și de unele traduceri sau note ale lui Kogălniceanu, mai întîlnim numele poeților M. Cuciureanu, A. Hrisoverghi, al lui C. Aristia, Pavel Pruncu, Manolachi Manu și, bineînțeles, al lui Gheorghe Asachi. Cu debutanți și cu oameni ai altei generații, care începeau să nu mai țină pasul cu vremea, nu se putea face prea mult. „Alăuta", ca și „Albina românească", de altfel, este departe de a reflecta, în toată amploarea ei, forța creatoare a generației din preajma anului 1848. Cu atît mai important va fi rolul „Daciei literare" în paginile căreia se întîlnesc cei mai valoroși scriitori ai epocii : Alecsandri (cu *Buchetiera de la Florența*), C. Negruzzi (cu *Alexandru Lăpușneanul*), Grigore Alexandrescu (cu *Anul 1840*), Heliade Rădulescu (cu unele retipăriri din publicațiile sale), ca să nu mai vorbim de Kogălniceanu însuși, cu ideile lui înnoitoare din celebra *Introducție*.

Ediția, îngrijită de Cornelia Oprișanu din colectivul bibliografic al Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu", ne prezintă textul chirilic, în fotocopie, însoțit de transcrierea în alfabet latin. Condițiile de prezentare sînt, în general, foarte bune, așa cum ne-au obșnuit Cornelia Iorga și Mina Cantemir, redactorul și tehnoredactorul cărții. Litera chirilică este, poate, prea mică și, din cauza aceasta, greu de urmărit pe alocuri. În transcrierea latină s-au strecurat cîteva greșeli, dintre care semnalăm : *pîrău*, în loc de *părău* (p. 116, 117, 119, 120) ; *pîrăuțul*, în loc de *părăuțul* (p. 110). La pagina 38 s-a omis un vers din textul chirilic :

Prin ii (=ei) dacă țara încă au păstrat a sa ființă (vezi transcrierea la p. 129). În locul lui *ș*, apare *s*, la p. 136 ; *sasăzeci*, în loc de *șasăzeci*, după cum în locul lui *ț* avem, o dată, *t* ; *stenă*, pentru *ștenă* (p. 123). Ne găsim, după cît se vede, în fața unor greșeli mărunte care pot fi datorate mai degrabă tipografului decît editorului. Asemenea scăpări se mai întîlnesc și nu este în intenția noastră de a le evidenția pe toate ; cititorii își vor da singuri seama de ele.

Lăsînd la o parte aceste neajunsuri, ediția ni se pare foarte bine venită pentru toți cei care se interesează de cultura și literatura acestui popor. Editura „Minerva" deschide un drum menit să ducă spre o cunoaștere infinit superioară a tuturor strădaniilor și realizărilor culturale ale celor care au lucrat, în domeniul spiritului, înaintea noastră, pe aceste locuri. Ea merită, pe lîngă felicitările noastre, și cele mai bune urări de activitate tot mai spornică, în viitor.

În limba în care este scrisă „Alăuta" predomină caracterele arhaice și cele populare. Pe lîngă fonetisme ca *priimi*, *haractir*, *îndărăpt*, (eu) *poci* și *rump* mai avem *neprieten* (pentru „inamic"), *pohfală* (pentru „pompă"), *politie* (pentru „oraș"). Adjectivul *mare* își păstrează, uneori, forma aceasta și cînd e vorba de plural : *mare* ziduri (p. 137). Unele derivate ca *adunătură* (cu înțelesul de „colecție"), *gingășitură* (pentru „gingășie"), *ochitură* (în loc de „ochiadă") etc. sînt și ele arhaice, întocmai ca derivatele adjectivale *evangheliceșc*, *generalnic*, *magneticesc*, *personalnic* sau adverbiale ca *mehanicește*, *păpăgălește*, *tiranicește* etc.

Fonetismele literare sînt în luptă cu cele arhaice și alături de *pe* întîlnim, uneori în aceeași frază, și *pre* (p. 110), după cum alături de *prin* apare și *pin*. *Viitorime* e concurat de *viitorie* iar *priveliște* nu luase, încă, peste tot, locul lui *privealâ* și a lui *privire*.

Așa cum în *Eghipet*, *eghiptean*, *orighinal*, *pedagoghism*, *relighie*, *gi* nu-l înlocuise, încă, pe *ghi*, în *corpos*, și *scopos* se mai păstrează fonetismele grecești ale substantivelor *corp* și *scop*, întocmai ca în formele verbale *figurarisi*, *meritarisi*, *ocuparisi*, *siguripsi*, *tractarisi* (alături de *trata!*).

Formele de plural pledează, și ele, pentru preferințele arhaice ale colaboratorilor „Alăutei" : *adînce*, *biserice*, *drage*, *întrege*, *mîne*, *stînce* ; *așezămînturi*, *documenturi*,

BDD-A1506 © 1972 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:17 UTC)

elementuri, interesuri, jurnaluri, momenturi, palaturi, pasuri, partițipuri, portreturi, producturi, proiecturi, roduri, secreturi, subjeturi, suspinuri, talenturi.

Aceste ultime exemple (în *-uri!*) nu vorbesc numai în sensul unei tendințe de arhaizare ci și în acela de nesiguranță în care se găsea vorbitorul într-o epocă în care limba noastră împrumuta numeroase neologisme. Numai așa se pot explica formele *compote* și *compoate* (în loc de „compoturi"!), *epitalame, imne*, și chiar *verse* (în loc de *„versuri"!*).

Ca peste tot, în secolul al XIX-lea, și, într-o măsură oarecare și în secolul nostru, pînă prin preajma anilor 1930, genitiv-dativul substantivelor feminine cunoaște două variante (*fericirei, iubirei, înflorirei, limbei, lumei, mîntuirei, naturei, politicei, uciderei, vieței* etc., pe de o parte, și *fericirii, inimii, lumii, naturii, primăverii, țării, veții* etc., pe de altă parte).

Explicația acestui paralelism, ca și menținerea lui atîta timp în limba literară, trebuie căutată în cele două tendințe existente. Prima variantă are o origine cărturărească, etimologică, dacă vreți, pe cîtă vreme cealaltă, impusă în ultima vreme prin normele ortografice, corespunde realităților populare.

Cu toate că de multe ori diftongul *ea* este redat printr-un *è abè, avè, beltè, grè, mè, plăcè, putè* etc.) ceea ce pledează pentru o puternică influență a vorbirii moldovenești, cînd e vorba de *gi*, în locul lui *j* (alt fenomen moldovenesc), preferința nu mai este atît de categorică. Într-adevăr, alături de *agiun, agiunge, agiuta, gioc, gios, giudeca* etc., întîlnim și *ajuns, ajuta, ajutor, judeca, jurămînt, jos, jug-jura, jur-împrejur* și chiar *jiuoc, jiucărie.*

Derivatele de tipul lui *rujos* (114), *scînteos* (129), de care se va face abuz un deceniu mai tîrziu, mai ales prin D. Bolintineanu, lipsesc aproape total din paginile „Alăutei" deși îi erau relativ familiare lui Eliade, în aceeași epocă. La fel stau lucrurile cu formațiile gerunziale : *fugindă* (103). În schimb derivatele în *tor* sînt foarte frecvente : *compunitoriu*, pentru „autor" (155), *fugător*, alături de *fugar* (153), *îndemnător* (129), *înfrînător* (128), *însămnător* (131), *luător* de samă (140), *mierător*(148), *mulțămitor* (109), *omorîtor* (131), *prepuitor* (156), *pretenduitor*, în locul lui *pretențios* (124), *țîntitor* (103), *uitătăr*, în loc de *uituc* (146).

În „Notă asupra ediției", Cornelia Oprișanu ne informează că n-a mai păstrat, în transcrierea latină, unele fonetisme care nu se integrează în normele ortografice actuale (p. 16). În general nu am nimic împotriva acestui punct de vedere. Dar în cazul exemplelor de literarizare, care erau foarte răspîndite în epocă și au stîrnit discuții numeroase, cum am arătat în *Limba română literară. Studii și articole*, editura „Minerva", 1970, p. 72-121, personal le-aș fi menținut, nu din motivul că ar fi avut o existență reală acum 100-130 de ani ci din cauză că invadaseră, pur și simplu, scrisul nostru de atunci și ne lovim de ele la tot pasul. De altfel, editoarea nu se dovedește consecventă cu punctul de vedere pe care îl exprimă din moment ce, în transcrierea ei, întîlnim exemple ca *imperatul* (143), *înriurire* (124), *mulțemi* (161), *reposat* (149), *serman* (157), *țermure* (157) etc.

Alături de moldovenismele citate (pe lîngă care ar mai putea fi date și altele) se adaugă și cîteva trăsături muntenești, explicabile într-o revistă la care colaborează, pe lîngă moldoveni, și unii cărturari munteni. Printre acestea notăm *greșaște* (119), *deșchide* (170), *Maomet* (fără -h-) (155), *înemerire, înmîndrit, însărăci* etc.

Neologismul e folosit, încă, cu timiditate și forma lui nu-i totdeauna corespunzătoare ; *actrisă, aluzione, aplauzul, demoazelă, derază* (=iradia), *dicoct, epohă, gelos* (explicat, în paranteză, prin *temător!*), *melanholic, metod, ogur, pansion, prințip, romans, seansă, soarea, somă, subject, tractație* etc.

Slaba familiarizare cu neologismul se resimte de utilizarea lui *ierta*, în locul lui *permite* (p. 103), a lui *însușime*, pentru *calitate* (124), a lui *mădular*, în locul lui *membru* al unei asociații (134, 150), a lui *pătimaș*, în locul lui *pacient, bolnav* (117) ori a lui *priface* în locul lui *traduce* (16).

Sufixele verbale *-esc* și *-ez* sînt mînuite cu oarecare nesiguranță în sensul că le întîlnim acolo unde nu-i nevoie de ele, eventual apare unul în locul celuilat : ostașul *cugetează* (129, 132), ea *domnează* (=domnește) (134), *îmbărbătește-te* (133), ele *întemeiesc* (=întemeiază((141), ei *reprezentează* (124), *să se însuflețeză* (109).

Articolul posesiv *al, a, ai, ale* este redus, adesea, la o singură formă : favorit *a* muzelor (113) ; versuri *a* răposatului A. Hrisoverghi (116) ; tîrg *a* Moldovei (120) ; urmași *a* lui (120) ; *a* ei umbre (128) etc.

BDD-A1506 © 1972 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:17 UTC)

Pronumele personal de întărire apare, și el, mai mult la întîmplare. Alături de *eu însum* (135), întîlnim *însuși cepășoara* (147); *însuși natura* (148); *însuși nevasta* (171); *noi înșuși* (133, 150).

Nici cuvîntul *zeu* nu le era cunoscut colaboratorilor „Alăutei"; ei se foloseau, pentru noțiunea respectivă, de *zîn*, „masculinul" lui *zînă*: *zînul* Joe (150), *zînul* Pluton (154), *zinul* războiului (130). Este interesant că pentru femininul *zeiță* nu recurgeau la *zînă* ci la *zee* (150), pe care îl va relua, mai tîrziu, Eminescu și, după el, Panait Cerna.

Terminologia literară este foarte săracă și, în general, veche: *icoană*, pentru *imagine* (131), *însufla*, pentru *inspira* (157). Nu era bine fixat nici adjectivul *literar* din moment ce apare ortografiat cînd *literal* (103, 112, 138) cînd *litterar* (143, 153, 159, 170), cu *tt* ca în limbile franceză și italiană.

În această sărăcie neologică surprinde puțin apariția lui *inovație* (168), a lui *levată*, totalitatea cărților de joc cîștigate de unul dintre jucători (171), ori a lui *cantaridă* 'gîndac din ordinul coleopterelor care cauzează desfrunzirea frasinilor' (159) și *chinchină*, scoarța unui arbore din America din care se prepara chinina (159).

Numele proprii, străine, sînt adaptate la spiritul limbii noastre printr-o ortografie specială care era și a lui Heliade Rădulescu: *Bordo*, *Molièr*, *Tulusa*.

Cu titlu de curiozitate notăm, aici, că în paginile „Alăutei" se întîlnește și numele țării noastre, de mai tîrziu, *România* (158) și derivatul *românizm* (106), rar întîlnite, în scris, pînă la această dată.

Retipărirea „Alăutei" are rostul să ne informeze cu precizie asupra rolului pe care l-a jucat presa din Moldova, în deceniul al IV-lea din secolul trecut, să ne evidențieze unul dintre aspectele, multiple, ale activității neobositului cărturar și deschizător de drumuri care a fost Gheorghe Asachi și să ne arate măsura în care cărturarii patrioți de acum o sută patruzeci de ani își uneau forțele în vederea includerii în circuitul european a țărilor lor, neluate în seamă pînă atunci.

BDD-A1506 © 1972 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:17 UTC)